

2. Жарких М. Метод подвійного дна і цензура [Електронний ресурс] / Микола Жарких // Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки : [сайт]. — Режим доступу : <http://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/DoubleBottom/Censure.html>
3. Жарких М. Метод подвійного дна у творчості Лесі Українки [Електронний ресурс] / Микола Жарких // Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки : [сайт]. — Режим доступу : <http://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/DoubleBottom.html>
4. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. — Х. : КП «Городская типография», 2009. — 392 с.
5. Колин К. К. Информационный подход как фундаментальный метод научного познания / К. К. Колин // Межотраслевая информационная служба. 1998. — № 1(102). — С. 3 — 17.
6. Колин К. К. Феномен информации и научная парадигма / К. К. Колин // Наука и науковедение. — 1998. — № 4. — С. 64 — 76.
7. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры / Николай Иванович Лапин // Социологические исследования. — 2000. — № 7. — С. 3 — 12.
8. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] / Володимир Різун // Інститут журналістики : [сайт]. — Режим доступу : http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf
9. Федотова О. Методологічні принципи дослідження політичної цензури творів Друку: українознавчий ракурс / Оксана Федотова // Вісн. Кн. палати. — 2009. — № 6. — С. 43 — 47.

Надійшла до редколегії 23.03.2012 р.

УДК 347.78 : [004.738.5 : 655.41]

В. В. КАЇДИ

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В ЕЛЕКТРОННОМУ КНИГОВИДАННІ

Розглянута проблема функціонування інституту авторського права в електронному середовищі, зокрема в книговиданні. Проаналізовано особливості наукових уявлень про сучасний стан захисту авторських прав в електронному книговиданні.

Ключові слова: автор, авторське право, електронне книговидання.

Рассмотрена проблема функционирования института авторского права в электронной среде, в частности, в книгоиздании. Проанализированы особенности научных представлений о современной состоянии защиты авторских прав в электронном книгоиздании.

Ключевые слова: автор, авторское право, электронное книгоиздание.

Considers the problem of operation of the Institute of copyright in an electronic environment, particularly in publishing. The features of scientific knowledge about the current state of copyright protection in electronic publishing.

Key words: *author, copyright, electronic publishing.*

Процеси реструктуризації та розвитку техніко-технологічної сфери електронних комунікацій потребують абсолютно нового розгляду розвитку всіх елементів електронного книговидання, особливо проблеми трансформації інституту авторства в сучасному електронному просторі. Цим зумовлена актуальність теми дослідження. Електронне книговидання є однією з головних умов існування електронної комерції як шляху прямої електронної доставки контенту та пристроїв для його читання та надання послуг — замовлення, купівлі товарів або інших послуг, які потім доставляються до покупця традиційним шляхом. Формування та розширення світогляду, організація дозвілля, дистанційне навчання, наукові комунікації, які здійснюються за допомогою електронних видань. Це лише кілька прикладів он-лайн послуг, існування яких неможливе без використання електронного книговидання. Проблема функціонування інституту авторського права є однією з ключових у сучасному книговиданні, як традиційному, так й електронному. Нині необхідно узагальнити ґрунтовні дослідження цього явища, що розглядається в різних ракурсах, зокрема в контексті розвитку соціально-комунікативної діяльності, яка впливає на процеси створення й передачі соціально значущої інформації в суспільстві.

Значними в контексті нашого дослідження є праці таких науковців: В. П. Леонова, В. А. Маркової, Ю. В. Тарасової, Р. Андреева, А. А. Скорондаєвої, А. А. Смородиної, Є. І. Козлової та А. Пурник, які вивчають питання щодо становлення та розвитку електронного книговидання на сучасному етапі. Ґрунтовними є розвідки К. Ю. Насонової, Р. Барта щодо дослідження питань стосовно співвідношення категорій «книга» й «автор» у культурологічному аспекті. Стосовно захисту та надання доступу до електронних видань у бібліотечній практиці можна відзначити праці А. Марущака, Н. Н. Литвиної, Р. Поліщука. Щодо вивчення питання у сфері розробки нормативно-правової бази слід назвати публікації О. Штефан, В. Дроб'язка, М. Денисюка, Л. Мамчур. Особливості авторського права ґрунтовно досліджені саме в цифровому середовищі в дисертаціях В. Б. Наумова та О. М. Пастухова. Серед зарубіжних науковців особливу цінність являють праці Дж. Пілча, який досліджує загальносвітові тенденції розвитку інституту авторського права. Р. Дарнтон вивчає особливості захисту інформації в електронному просторі, а також фактори, які заважають повноцінному становленню цього феномену в контексті розвитку електронного книговидання.

Здійснений аналіз наукових джерел констатує наявність багатьох, інколи взаємовиключних, поглядів на означені питання й необхідність їхнього узагальнення та адаптації до існування інституту авторського права саме в електронному середовищі України на сучасному етапі його розвитку, зокрема в книговидаванні.

Метою статті є аналіз сучасного стану, виявлення існуючих проблем та тенденцій розвитку авторського права в інформаційному середовищі, зокрема в електронному книговидаванні.

Для сучасного етапу розвитку суспільства характерні інтенсифікація глобалізаційні процеси і суттєве посилення ролі інформаційно-комунікаційних технологій як факторів соціально-економічних трансформацій. Поширення цих технологій зумовлює необхідність вирішення проблеми знаходження нового балансу інтересів у правах на інтелектуальну власність усіх учасників системи мережевих документальних комунікацій, зокрема й електронного книговидавання, оскільки сучасні засади суспільного використання інформації та знань продовжують орієнтуватися на економічний аспект діяльності інформаційної галузі — одержання прибутку від поширення інформації. При цьому слід зважати на стратегічну перспективу забезпечення сталого розвитку суспільства.

Аналіз Інтернет-середовища в правовому аспекті як такого та міжнародної практики його регулювання свідчить, що особливістю всесвітньої мережі є її дуалістична природа. По-перше, Інтернет — це телекомунікаційна мережа й ієрархічна структура, яка містить єдині стандарти обміну інформацією та єдину систему адресації. А по-друге — це глобальний і загальнодоступний інформаційний простір, який не має єдиного централізованого керування, єдиного власника та відокремленого майна [5, с. 27].

Проблеми, пов'язані з порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності в Інтернеті, виникли паралельно з тим, як у всесвітню мережу почали проникати комерційні відносини. З поширенням електронних комунікацій полегшився доступ до об'єктів інтелектуальної власності, серед яких слід виокремити електронні книги, що надало унікальних можливостей для поліпшення освіти, культурного обміну, інтенсивного духовного й інтелектуального розвитку, але не всі мають бажання користуватися новими можливостями в законний спосіб [1, с. 9].

Серед способів захисту авторського права й суміжних прав у мережі Інтернет можна назвати такі: ідентифікація об'єктів авторського права й суміжних прав — ідентифікаційний код ISBN (Міжнародний стандартний книжковий номер); цифровий ідентифікатор DOI, який супроводжує твори або їхні частини, дозволяючи таким чином простежити «долю» об'єкта в торговельному

обігу; інші програмні коди, що уможливають виявити порушення цілісності твору під час неправильного його використання.

Сучасним засобом захисту електронних видань є цифровий підпис, суть якого полягає в тому, що він дозволяє ідентифікувати справжнього автора того чи іншого твору, таким чином переконуючи контрагента щодо того, з ким він має справу. В процесі застосування технології цифрового підпису сертифікаційний орган видає користувачеві електронний файл — цифровий сертифікат, яким останній посвідчується як власник публічного ключа. Також слід зазначити, що цифрові сертифікати можуть використовуватися для посвідчення значно ширшого кола інформації. Наприклад, вони можуть підтверджувати, що права належать певній особі. Це дозволяє книговидавцям та організаціям книгорозповсюдження використовувати цифрові сертифікати для контролю доступу до ресурсів із зазначеними в них правами (право на доступ, перегляд тощо) та термінами їхньої дії.

Найпоширенішою є система цифрових водяних знаків, убудованих у твори (тексти, графічні зображення і т. п.) мережі. Їх перевага полягає в тому, що під час звичайного візуального розгляду зображення користувач не бачить яких-небудь закодованих позначень — значка копірайта ©, імені автора, року видання. Але потім у процесі застосування певного програмного засобу можна довести, що файли містять додаткову інформацію, яка вказує на особу, котра її записала. Можливе й використання спеціальних «відбитків» — вони також дозволяють контролювати використання творів в інформаційних мережах, а в разі виявлення порушень авторського права й суміжних прав забезпечувати належну доказову базу в суді.

Обмеження доступу до матеріалів, що розміщені в Інтернеті — наприклад, бази даних комерційних сайтів і деяких електронних бібліотек та архівів, доступні лише за попередню плату. Можливе застосування «цифрових конвертів», що передбачають укладання угоди з власниками тих або інших ресурсів у мережі.

Використання методів криптографічного перетворення матеріалів, зокрема шифрування, дозволяє обмежити або повністю унеможливити копіювання творів (наприклад, система — SCMS, що дозволяє виготовити одну копію документа й унеможливає подальше копіювання цього примірника). Криптографічні конверти — це програмне забезпечення, яке кодує твори так, що доступ до них може бути отриманий лише через застосування належного ключа до шифру. Власники прав можуть захищати свої права на твори, розповсюджуючи їх у криптографічних конвертах за умов оплати ключів, за допомогою яких твір можна «вийняти з конверта».

Значного поширення в мережі набуває метод антикопії, або антикопіювання. Його суть полягає в тому, що на CD-ROM ставиться своєрідний заслін, який не дозволяє копіювати інформацію.

Слід зауважити, що контроль власників авторського права й суміжних прав за використанням об'єктів у мережі Інтернет полягає в обмеженій функціональності. За такого підходу власник авторського права надає користувачеві примірник твору, який має функціональні обмеження. Також власник авторських прав на продукти електронного книговидання може розповсюджувати функціонально повноцінний об'єкт інтелектуальної власності, але встановлювати при цьому дату, після якої доступ до нього буде неможливим. Одним із варіантів такого підходу є блокування продавцем доступу до твору після певної кількості користувань. Видавець-продавець має можливість обмежувати кількість використань електронного видання.

Одним із найефективніших засобів запобігання порушенню майнових прав власників електронних видань є контракти. За умови правильного оформлення контракти можуть надати власникам авторського права й суміжних прав ширші повноваження щодо контролю за використанням їхніх творів, ніж ті, що надаються їм відповідно до законодавства. Законодавством держав-членів Світової організації торгівлі (СОТ) мають бути впроваджені процедури, які передбачають ефективні дії проти будь-якого порушення прав інтелектуальної власності, зокрема термінові заходи та способи захисту прав, що стримують від подальших порушень. Такі процедури для держав-членів СОТ зобов'язує встановити Угода TRIPS [6, 41], яка є обов'язковою для всіх держав під час вступу до СОТ.

Одним із засобів запобігання порушенням використання електронних видань у ресурсах Інтернету можуть слугувати коди доступу. Такі коди дозволяють користувачам «вимикати» захисні механізми, вбудовані у твори. Як і в разі з криптографічними конвертами, власник авторського права розміщує твір у спеціальний програмний «конверт». Однак за такого підходу «конверт» періодично зв'язується із сервером продавця для перевірки дотримання заданих ним параметрів використання твору.

Методи захисту від копіювання, основані на апаратних засобах, потребують від користувача придбання й встановлення певного пристрою. Наприклад, під час застосування підходу на основі дебетової картки користувач купує картку, на яку записується інформація про сплату ним певної суми та після інсталяції якої вона автоматично дебетується в процесі використання творів її власником. За цього підходу апаратний засіб на основі розподілу виявляє епізоди використання творів і автоматично дебетує рахунок, який підтримується на центральній базі. Таким чином, навіть коли

користувач отримав копію твору від третьої особи, апаратний захист забезпечує винагороду власнику за використання електронного видання. Проте вищезазначені методи захисту інформації в електронному просторі не закріплені в законодавчих актах. Вони мають рекомендаційний характер [4].

Законодавство у сфері авторського права передбачає, що використання твору є правомірним лише після попереднього письмового дозволу авторів чи правласників твору [3, 15; 33].

Нині електронні копії творів мають супроводжуватися застереженням щодо заборони неправомірного використання твору, зокрема його копіювання та розповсюдження. Доречно сказати про впровадження системи ліцензійного доступу до електронних видань, що надає можливості використання електронних ресурсів з обмеженнями, які визначаються постачальниками ресурсів та бібліотекою [2].

Міжнародними договорами, що забезпечують основу правового регулювання використання об'єктів авторського права й суміжних прав у цифровому середовищі, є договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 20.12.1996, зокрема Договір ВОІВ про авторське право (ДАП, чинний з 06.03.2002). Україна долучилася до Інтернет-договорів ВОІВ 20.09.2001.

Інтернет-договори в тексті не вживають слово «Інтернет», натомість використовується поняття «цифрове середовище» (для охоплення широкого кола комп'ютерних мереж), в якому, відповідно до положень зазначених договорів, повністю реалізуються такі майнові права суб'єктів авторського права, як право на відтворення та розповсюдження електронних видань серед широкої публіки [4].

Нині положення національного законодавства відповідають нормам міжнародних договорів, зокрема зазначеним Договорам ВОІВ, до яких Україна долучилася у 2001 р. Основні вимоги, передбачені для охорони авторського права на рівні міжнародного законодавства, діють і в Україні.

У національному законодавстві не фігурує поняття «Інтернет» як середовище використання електронних видань. Основні положення полягають у визначенні прав, пов'язаних із використанням творів у цифровому форматі, зокрема в інтерактивних комп'ютерних мережах. Так, відповідно до положень Договорів ВОІВ, автори мають виняткові права дозволяти відтворення своїх творів у цифровому середовищі, а також забезпечувати доступ до них.

Під здійсненням доступу мається на увазі розповсюдження електронних видань таким чином, що користувачі можуть надавати до них доступ із будь-якого місця й у будь-який час за їхнім власним вибором. До виняткового права автора належить право дозволяти відтворення твору, надання доступу будь-якій особі до

твору з місця та в час, що обрані нею. Відтворення — це, зокрема зберігання в електронному (цифровому), оптичному або іншому форматі, який може зчитувати комп'ютер [3, 1; 15; 39; 40].

Під час дослідження питань захисту авторських прав в електронному середовищі було здійснено експериментальний аналіз окремих аспектів діяльності електронних видавництв України стосовно надання друкованої та електронної продукції видавництв користувачам через Інтернет відповідно до Закону України про авторське право.

Назва видавництва	Електронна адреса	Тематика наданого контенту	Вид надання контенту
Видавництво «Азімут-Україна»	http://www.azimut-ukraine.com	Художня, навчальна, військова, документальна література. Видавництво здійснює публікацію видань через мережу Інтернет	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація, вірш, витримки з творів, також за згодою автора, деякі твори розміщуються у повнотекстовому варіанті. Безплатне надання інформації. На сайті зазначено про заборону відтворення або публікації розміщених матеріалів — цілком або частково, будь-яким способом: електронним або механічним, включаючи радіо, телебачення й Інтернет, без письмового дозволу автора
Державне спеціалізоване видавництво «Освіта»	http://osvitapublish.gov.ua	Навчальна, дитяча література, атласи, карти, посібники для перевірки та контролю знань, словники, енциклопедії, електронні підручники та підручники на CD, DVD дисках	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація. Безплатне надання інформації
Видавнича група «Основа»	http://osnova.com.ua	Періодичні видання, навчальна література, література для педагогів, батьків, енциклопедії, електронні книги, презентації, презентації-конспекти навчального характеру	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація. Усі електронні книги мають формат pdf. Їх частини можна копіювати й використовувати в особистих некомерційних цілях. Представлення повної версії електронної книги є платним, за допомогою sms-повідомлення

Закінчення таблиці

Назва видавництва	Електронна адреса	Тематика наданого контенту	Вид надання контенту
Видавництво «Фоліо»	http://folio.com.ua	Художня, дитяча, історична, політична, навчальна, комп'ютерна, прикладна література, словники, довідники, подарункові видання	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація. Безплатне надання інформації
Видавництво «Юрінком Інтер»	http://yuricom.com	Вузькоспеціалізоване видавництво юридичної літератури: періодичних видань, посібників та книг юридичної тематики, електронні книги (пристрої для читання електронного контенту), електронна бібліотека юридичних видань	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація. Безплатне надання інформації. В електронній бібліотеці надано повні версії електронних книг юридичного спрямування, які можна безплатно завантажити. Електронні версії періодичних видань доступні після попередньої оплати через електронну систему платежів
Видавництво «Знання»	http://www.znannia.com.ua	Підручники, навчальні посібники, практики для вчч та загальноосвітніх шкіл, періодичні видання	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація, деякі книги мають зміст. Безплатне надання інформації.
Видавнича група «ВНУ»	http://www.bhv.kiev.ua	Вузькоспеціалізоване видавництво; комп'ютерна та ділова література	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація. Безплатне надання інформації
Видавництво «Ранок» (Електронні книги «Ранок»)	http://e-ranok.com.ua	Спеціалізоване видавництво навчальної, методичної та дитячої літератури, презентації, тести, ЗНО. Видавництво представляє як друкований варіант книг, так і їх електронний аналог, видання на дисках	Часткове надання контенту видань: титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотація. Безплатне надання інформації. Надання повної версії електронної книги є платним, за допомогою смс-повідомлення, електронної системи платежів, банківських перерахунків, можливість завантаження Adobe Reader, додатків до вже куплених книг, перехід з електронної версії книги на друковану, завантаження демо-версії видання (частини електронного видання)

Експериментальний аналіз дозволив дійти певних висновків. Видавництва, діяльність яких досліджено, надають продукцію різної тематики, при цьому в межах нашого дослідження є важливим момент саме захисту авторських прав у діяльності електронних книговидавництв і надання ними цифрового контенту відповідно до законодавчої бази України.

Під час експериментального дослідження ми дійшли таких висновків:

Видавництва надають інформацію про друковану продукцію (видавництва: «Фоліо», «Знання», «ВНУ»); про друковану й електронну продукцію (видавництва: «Азімут-Україна», «Освіта», «Основа», «Юрінком Інтер», «Ранок»); лише електронну продукцію — жодне.

При цьому деякі з них надають інформацію про книги в повному обсязі (видавництва «Азімут-Україна», «Основа», «Юрінком Інтер», «Ранок»), але для перегляду необхідною є попередня оплата продукту; часткову інформацію, серед якої можна назвати — титульний аркуш видання, бібліографічний опис, анотацію та інші факультативні елементи, які зазначає автор у договорі з видавництвом-книгорозповсюджувачем, подають усі досліджені видавництва; демо-версії електронних книг надає видавництво «Ранок».

Доступ до електронного контенту на сайтах видавництв здійснюється відповідно до умов авторських договорів і чинного законодавства, при цьому доступ до часткової інформації є безплатним серед усіх досліджених видавництв та платним (до повних версій електронних видань) — у видавництвах «Основа» та «Ранок». Слід зазначити, що винагорода перераховується авторові, сума доступу до електронного видання також визначається автором; вона може дорівнювати друкованому аналогу або бути частковою за користування електронною версією видання.

Діяльність більшості електронних видавництв здійснюється в межах чинного законодавства України, захищаючи авторські права авторів і правовласників електронної та друкованої продукції, розміщеної на сайтах українських видавництв.

Отже, серед проблем, пов'язаних з охороною авторського права в електронному книговиданні, можна назвати такі:

- методи захисту інформації при її розміщенні в цифровому середовищі;
- контроль власників авторського права за використанням об'єктів у мережі Інтернет;
- регулювання питань використання об'єктів авторського права в мережі Інтернет нормами міжнародних договорів та вітчизняного законодавства.

Подальших досліджень потребує визначення оптимальних комунікаційних каналів доведення інформації вітчизняних та зарубіжних електронних видавництв до користувача.

Список літератури

1. Денисюк М. Інтелектуальна власність та Інтернет: нові можливості чи нові проблеми? / М. Денисюк // Інтелект. власність. — 2009. — № 6. — С. 9-12.
2. Литвинова Н. Н. Лицензии на доступ к сетевым удаленным ресурсам: поиск баланса интересов издателей и библиотек-пользователей / Н. Н. Литвинова // Науч. и техн. б-ки. — 2010. — № 4. — С. 41-48.
3. Про авторське право і суміжні права: закон України від 11 липня 2001 року № 2627-III // Офіційний вісник України. — 2003. — № 25. — С. 63.
4. Рекомендації щодо вдосконалення механізму регулювання цифрового використання об'єктів авторського права і суміжних прав через мережу Інтернет [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/gesomnet.html>. — Загол. з екрана.
5. Ресенчук В. Торговельні марки в Інтернеті / В. Ресенчук // Інтелектуальна власність. — 2005. — № 12. — С. 26-29.
6. Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.rupto.ru/norm_doc/sod/norm_doc/mejd_doc/trips.html. — Загл. с экрана.

Надійшла до редколегії 11.04.2012 р.

УДК658.7:655.42

О. М. КУЛИКОВА

ЛОГІСТИЧНА СКЛАДОВА В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ КНИГОЗНАВЧОГО ПРОФІЛЮ

Розглянуто зміст та особливості викладання навчальної дисципліни «Логістика в книжковій справі» для майбутніх менеджерів книгознавчої діяльності.

Ключові слова: логістика, книжкова справа, книжковий потік, підготовка кадрів, бібліотечно-інформаційна освіта, менеджери книгознавчої діяльності.

Рассмотрено содержание и особенности преподавания учебной дисциплины «Логистика в книжном деле» для будущих менеджеров книговедческой деятельности.

Ключевые слова: логистика, книжное дело, книжный поток, подготовка кадров, библиотечно-информационное образование, менеджеры книговедческой деятельности.

The contents and peculiarities of «Logistics in book science» for the future managers of book science activity delivering is being analyzed.